ՄԵԾ ԲՐԻՏԱՆԻԱ. ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԴԻՐՔԸ, ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԸ, ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տարածքը՝ 244 հազ. կմ²
Բնակչությունը՝ 62,4 մլն մարդ
Մայրաքաղաքը՝ Լոնդոն
Պետական կարգը՝ սահմանադրական միապետություն

Վեստմիսթերյան թագավորական պալատը

Մեծ Բրիտանիան կազմված է չորս պատմաաշխարհագրական մարզից՝ Անգլիա, Շոտլանդիա, Ուելս և Հյուսիսային Իռլանդիա (Օլսթեր)։ Բնակչության թվով, տարածքով և տնտեսական ներուժով ամենախոշորն Անգլիան է, որի անունով էլ երբեմն սխալմամբ անվանում են Մեծ Բրիտանիան։

Մեծ Բրիտանիան ունի շատ հարմար տնտեսաաշխարհագրական դիրք։ Մայրցամաքից բաժանվում է Հյուսիսային ծովով, Լա Մանշ և Պա դե Կալե նեղուցներով։ Այս հանգամանքը նախկինում Մեծ Բրիտանիայի համար ունեցել է դրական նշանակություն՝ երկիրը պաշտպանելով օտարերկրյա նվաճումներից։ Ամենակարճ հեռավորությունը մայրցամաքից 33 կմ է, այստեղ նեղուցի տակով փորված է ստորերկրյա երկաթուղային և ավտոմոբիլային թունել, որը կղզին կապում է մայրցամաքին։

Եվրոպայի զարգացած երկրների հետ ավտոմոբիլային և երկաթուղային հաղորդակցության հաստատումն էլ ավելի բարենպաստ է դարձրել Մեծ Բրիտանիայի ՏԱԴ-ը։ Նրա ափերով են անցնում դեպի աշխարհի տարբեր ծայրերը ձգվող ծովային ամենաբանուկ ուղիները։ Այդ ուղիների շնորհիվ էր, որ Աշխարհագրական Մեծ հայտնագործություններից հետո Անգլիան դարձավ աշխարհի ամենահզոր ծովային ու գաղութատեր երկիրը, կրելով **«ծովերի թագուհի»** տիտղոսը։

Զարգացման բնական նախադրյալները։ Մեծ Բրիտանիայի ռելիեֆը հիմնականում հարթ է, իսկ հյուսիսի՝ Շոտլանդիայի ոչ բարձր լեռները չեն խոչընդոտում տնտեսական զարգացմանը։ Մեծ Բրիտանիան ողջ Եվրոպայի այն եզակի երկրներից է, որը **նավթով, գազով** և **քարածխով**, կարող է բավարարել սեփական պահանջները։ Նավթի և գազի մեծ պաշարներ կան Հյուսիսային ծովի ծանծաղուտի բրիտանական հատվածում։ Քարածխի մեծ կուտակումներ կան Միջին Անգլիայում, Հարավային Ուելսում և Շոտլանդիայում։ Մեծ Բրիտանիա կղզու կենտրոնական մասի երկաթի և գունավոր մի շարք մետաղների հանքավայրերը երկարատև շահագործման հետևանքով գրեթե սպառվել են։

Կլիման բարեխառն ծովային է: Եղանակներն անկայուն են, տարվա մեծ մասը (շուրջ 300 օր) ամպամած մառախլապատ է: Հիշե՛ք «մառախլապատ Ալբիոն» արտահայտությունը. դա վերաբերում է Մեծ Բրիտանիային: Մեծ է Հյուսիսատլանտյան ծովային տաք հոսանքի և արևմտյան քամիների ազդեցությունը: Զով ամառն ու մեղմ ձմեռը բարենպաստ պայմաններ են խոտային բուսականության աճի համար: Մարգագետինները կանաչ են ամբողջ տարին և անասնապահության համար կերային կայուն բազա են ծառայում: Երկրի տարածքի ¾-ից ավելին օգտագործվում է գյուղատնտեսության մեջ:

Երկրի տարածքը նախկինում անտառապատ էր, սակայն անտառները հատվել են՝ հողագործության և այլ նպատակների համար օգտագործելու նպատակով: Ներկայումս տարածքի մոտ 10 %-ն է անտառապատ: Անտառները համեմատաբար լավ են պահպանվել երկրի հյուսիսում: Գետերը կարճ են, բայց ջրառատ են ու նավարկելի: Հյուսիսի գետերն ունեն ջրաէներգետիկ ռեսուրսներ: Ափամերձ ջրերը հարուստ են ձկներով, որոնք բնակչության սննդի անբաժան մասն են կազմում:

Ծովային մեղմ կլիման, հարթ ռելիեֆը, համեմատաբար բերրի հողերը, ընդարձակ մարգագետինները *հնարավորություն են տալիս բրիտանացուն զարգացնելու անասնապահությունը և աճեցնելու բարեխառն գոտու որոշ մշակաբույսեր*: Համարյա բոլոր սեզոններին հավասարաչափ թափվող տեղումները և անբավարար ջերմությունը խանգարում են որոշ ջերմասեր մշակաբույսերի հասունացմանը: Մեծ Բրիտանիայում մեծ ուշադրություն է դարձվում բնության պահպանությանը: Երկրի տարածքի ավելի քան 10 %-ում ստեղծվել են ազգային պարկեր, որոնք բնակչության հանգստի կազմակերպման սիրելի վայրերն են: Անգլիացիները պիկնիկի հեղինակն ու մեծ սիրահարն են:

Բնակչությունը: Մեծ Բրիտանիան բնակչության թվով զգալիորեն զիջում է Գերմանիային և աննշան չափով էլ՝ Ֆրանսիային: Երկրի ներկայիս բնակչությունը ձևավորվել է երկարատև ժամանակահատվածում (5-15-րդ դարերում), մայրցամաքից այստեղ թափանցած գերմանական լեզվախմբին պատկանող ցեղերի՝ **անգլերի, սաքսերի, ֆրիզների** և տեղական բնակչության՝ **կելտերի, բրիտների** միաձուլումից: Ուժեղ էին անգլերը, որոնք, իրենց ձուլելով այլ ցեղերին, դարձան տիրապետող:

Ներկայումս անգլիացիները կազմում են բնակչության 80 %-ը, բնակվում են նաև շոտլանդացիներ (10 %), ուելսցիներ, իռլանդացիներ: Վերջիններիս լեզուն պատկանում է հնդեվրոպական լեզվաընտանիքի կելտյան լեզվախմբին: հիմնականում լրացվում է «համագործակցության» երկրների (նախկին գաղութների) ներգաղթյալների՝ հնդիկների, պակիստանցիների, բանգլադեշցիների, աֆրիկյան ժողովուրդների հաշվին: Նրանք մեծ մասամբ բնակվում են Լոնդոնում:

Տնտեսապես ակտիվ բնակչության մեծ մասը՝¾-ը, զբաղված է սպասարկման ոլորտում, իսկ գյուղատնտեսության մեջ զբաղված է ընդամենը 1 %-ը, ինչն ամենացածր ցուցանիշն է աշխարհում:

Մեծ Բրիտանիայի բնակչության մեծ մասը, այդ թվում՝ անգլիացիները, դավանում են քրիստոնեության բողոքականության ուղղությունը, իսկ Հյուսիսային Իռլանդիայում ապրող իռլանդացիները հիմնականում կաթոլիկներ են: Հյուսիսային Իռլանդիայի բնակչության հանուն անկախության պայքարի պայմաններում սրվել է կաթոլիկների և բողոքականների միջև հակամարտությունը:

Քաղաքային մյուս խոշոր ագլոմերացիաներից են՝ Մանչեսթրը, Լիվերպուլը, Լիդսը, Բիրմինգհեմը, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի 1մլն -ից ավելի բնակչություն: Դրանք Լոնդոնի ագլոմերացիայի հետ ձևավորել են Լոնդոն-Լիվերպուլյան կամ Անգլիական մեգալոպոլիսը:

Տնտեսության ընդհանուր բնութագիրը: Մեծ Բրիտանիան աշխարհի ամենազարգացած ու հզոր հետինդուստրիալ երկրներից է: Համախառն ներքին արդյունքով և արդյունաբերական արտադրանքի ծավալով աշխարհի վեց առաջատար երկրներից մեկն է, **«Մեծ ութնյակի»** անդամը:

Տնտեսության առավել բնորոշ հատկանիշներից նշենք մի քանիսը՝ ա) տնտեսության ընդհանուր կառուցվածքում գերակշռում է սպասարկման ոլորտը, իսկ արտադրական ոլորտի ճյուղերի մեջ գյուղատնտեսության նկատմամբ խիստ մեծ գերակշռություն ունի արդյունաբերությունը: բ) Երկրի տնտեսությունը մեծապես կախված է արտաքին տնտեսական կապերից: գ) Տնտեսությունն աչքի է ընկնում համակենտրոնացման բարձր աստիճանով՝ խոշոր ընկերությունների գերիշխող դերով: Ամբողջ աշխարհում հայտնի են բրիտանական «Շելլ» և «Բրիթիշ փեթրոլիում» ընկերությունները:

Մեծ Բրիտանիայի տնտեսության ճյուղային կառուցվածքը

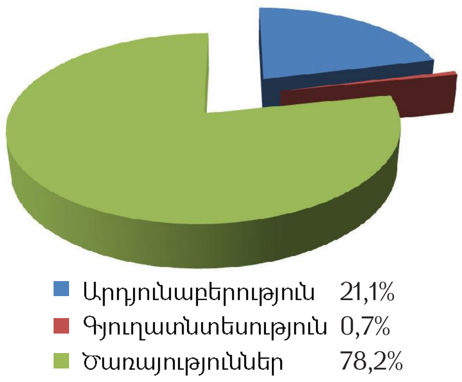

Մեծ Բրիտանիան առաջինն է թևակոխել արդյունաբերական հեղաշրջման փուլը, ուստի և համարվում է «արդյունաբերական հեղաշրջման հայրենիքը»: Այս երկրում են կառուցվել առաջին երկաթուղին, ստեղծվել առաջին շոգեքարշը (1825թ):

Երբեմնի հզոր արդյունաբերություն ունեցող Մեծ Բրիտանիայի տնտեսական աճը Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո զգալի չափով դանդաղեց: Դա հիմնականում պայմանավորված է մի շարք գործոններով՝ ա) գաղութային երկրներից ներկրվող էժան հումքից զրկվելը, բ) երկարատև շահագործման հետևանքով երկրի ածխի և մետաղային շատ հանքավայրերի սպառվելը կամ են ոչ շահութաբեր դառնալը, գ) համաշխարհային տնտեսության մեջ Մեծ Բրիտանիային մրցակից ինչպես զարգացած, այնպես էլ զարգացող երկրների հանդես գալը:

Արդյունաբերությունը տնտեսության ավանդական և առանցքային ճյուղն է, որը տալիս երկրի ամբողջ արտահանության շուրջ 90 %-ը: Պատմական երկարատև զարգացման ընթացքում արդյունաբերության կառուցվածքը նույնիսկ ենթարկվել է զգալի փոփոխությունների: Այժմ նկատելիորեն նվազել է ոչ միայն ավանդական ածխարդյունաբերության, տեքստիլ արդյունաբերության, այլև երբեմնի հզոր սև մետաղաձուլության դերը: Դա պայմանավորված է հեղուկ և գազային վառելիքի պահանջարկի մեծացմամբ և մեքենաշինության նորագույն՝ աշխատատար, գիտատար (ոչ հումքատար) ճյուղերի դերի բարձրացմամբ:

Մեծ Բրիտանիայում վերջին հարյուր տարիների ընթացքում ածխի հանույթը նվազել է ավելի քան տասն անգամ: Ներկայումս երկիրը նույնիսկ էժան ածուխ է ներմուծում Լեհաստանից և այլ երկրներից: Միաժամանակ աճել է նավթի հանույթը Հյուսիսային ծովի ծանծաղուտից, որի ծավալով Մեծ Բրիտանիան Եվրոպայում զիջում է միայն Նորվեգիային (չհաշված Ռուսաստանը):

Էլեկտրաէներգիայի արտադրանքի ծավալով Մեծ Բրիտանիան աշխարհում առաջատարներից է: Էլեկտրաէներգետիկայի կառուցվածքում գերակշռում է ջերմաէներգետիկան, որին հաջորդում է ատոմային էներգետիկան: Երկրի հյուսիսում կառուցվել են ջրաէլեկտրակայաններ, իսկ մերձափնյա գոտիներում՝ հողմային էլեկտրակայաններ:

Երկրի ավանդական և զարգացած ճյուղերից մեկը՝ սև մետաղաձուլությունը, նախկինում զարգանում էր սեփական երկաթի և ածխի բազայի վրա (Բիրմինգհեմ, Գլազգո): Ներկայումս սև և գունավոր մետաղաձուլությունը հիմնականում օգտագործում է ներկրող հումքը, ուստի մետաղաձուլության ժամանակակից կենտրոնները տեղաբաշխված են նավահանգստային քաղաքներում (Քարդիֆ, Միդլսբորո):

Փորձե՛ք պատասխանել, ինչո՞վ է դա բացատրվում:

Մեքենաշինությունը Մեծ Բրիտանիայի արդյունաբերության առաջատար ճյուղն է և վճռական դեր է կատարում երկրի արտահանման կառուցվածքում: Առանձնապես կարևոր են էլեկտրատեխնիկական, էլեկտրոնային, տրանսպորտային (ինքնաթիռաշինություն, ավտոմոբիլաշինություն, նավաշինություն) ճյուղերը: Դրանք կենտրոնացված են խոշոր քաղաքային ագլոմերացիաներում: Համակարգիչների արտադրությամբ Եվրոպայում առաջինն է, գլխավոր կենտրոններն են Գլազգո և Էդինբուրգ քաղաքները:

Մեծ Բրիտանիայի արդյունաբերության առաջատար ճյուղերից մեկը՝ **քիմիական արդյունաբերությունը**, հզոր և բազմաճյուղ համալիր է, որը բավարարում է երկրի ներքին պահանջարկը, ինչպես նաև արտահանում է կաուչուկ, ներկանյութեր, արհեստական մանրաթելեր, քիմիական պարարտանյութեր և բազմապիսի այլ արտադրանք:

Հարյուրամյակների պատմություն ունի **տեքստիլ արդյունաբերությունը**, որը երկար ժամանակ առաջինն էր թե՛ աշխատողների թվով և թե՛ թողարկվող արտադրանքի ծավալով: Դրա գլխավոր կենտրոնը եղել և մնում է **Մանչեսթրը**: Խոշոր կենտրոններ են նաև Լիդսը, Լոնդոնը և այլ խոշոր քաղաքները:

Գյուղատնտեսությունը: Ինտենսիվ գյուղատնտեսության, անասունների բարձր մթերատվության, մշակաբույսերի բարձր բերքատվության հաշվին ներկայումս հնարավոր է դարձել բավարարել բնակչության գյուղատնտեսական պահանջարկի գրեթե 9/10-ը: Մեծ Բրիտանիայի բնական պայմաններն ավելի շատ նպաստավոր են անասնապահության, քան բուսաբուծության

համար: Ծովի մակարդակից 600մ բարձրության վրա արդեն ցորենը չի հասունանում: Բայց դրա փոխարեն մշտապես կանաչ բնական մարգագետիններն ու արոտավայրերը լավագույն պայմաններ են ստեղծում անասնապահության համար:

Անասնապահությունը տալիս է գյուղատնտեսական ամբողջ արտադրանքի ¾-ից ավելին: Մեծ Բրիտանիայում գրեթե հավասար չափով զարգացած են ինչպես տավարաբուծությունը, ոչխարաբուծությունը, այնպես էլ խոզաբուծությունը: Կաթնամսատու տավարաբուծությունը զարգացած է ամենուրեք, բայց հատկապես Հարավարևմտյան Անգլիայում՝ բնակչության խոշոր կուտակման շրջանում: Խոզաբուծությունը նույնպես զարգացած է երկրի խիտ բնակեցված շրջաններում, մերձքաղաքային տնտեսություններում; Ոչխարաբուծության զարգացման մակարդակով, ոչխարների գլխաքանակով Մեծ Բրիտանիան Եվրոպայում առաջինն է: Այս ճյուղը նախկինում չափազանց զարգացած էր երկրի գրեթե ամբողջ տարածքում, իսկ այժմ՝ Շոտլանդիայի և Ուելսի լեռնային շրջաններում ու Հյուսիսային Անգլիայում:

Բուսաբուծությունը հարմարեցված է անասնապահության պահանջներին, ցանքատարածությունների 2/3-ը զբաղեցնում են կերային մշակաբույսերը: Բուսաբուծությունը զարգացած է հատկապես Հարավային Անգլիայում, որտեղ աճեցնում են հացահատիկներ (ցորեն, գարի), շաքարի ճակնդեղ: Կարտոֆիլ մշակում են ամենուրեք, իսկ բանջարեղեն և մրգեր՝ մերձքաղաքային տնտեսություններում:

Ձկնորսությունը Հյուսիսային ծովում

Երկրի բնակչության սննդի օրաբաժնում անբաժան է ձուկը, որը հատկապես շատ են որսում Հյուսիսային ծովում: Այստեղ է գտնվում ձկնային պաշարներով հարուստ **Դոգգեր-Բանկի** հայտնի ծանծաղուտը: Անգլիան շատ ձուկ է որսում նաև Համաշխարհային օվկիանոսի հեռավոր մասերում:

Տրանսպորտը: Որպես ծովային երկիր, Մեծ Բրիտանիայի տնտեսական կյանքում բացառիկ դեր ունի ծովային տրանսպորտը, որով իրականացվում են արտաքին տնտեսական կապերը: Խոշորագույն նավահանգիստներն են Լոնդոնը, Լիվերպուլը, Գլազգոն: Լոնդոնը միաժամանակ օդային տրանսպորտի աշխարհի խոշորագույն հանգույցներից է:

Ներքին փոխադրումները կատարվում են ավտոմոբիլային և երկաթուղային տրանսպորտով: Մեծ Բրիտանիան ավտոճանապարհների խտությամբ աշխարհում առաջին տեղերից մեկն է գրավում: Երկաթուղային տրանսպորտի դերը մեծացավ, երբ Պա դե Կալե նեղուցի տակ կառուցված թունելով Լոնդոնը

կապվեց Փարիզի և եվրոպական մյուս մայրաքաղաքների հետ, և դրա շնորհիվ Մեծ Բրիտանիայի երկաթուղիները սկսեցին կատարել միջազգային փոխադրումներ:

Հետարդյունաբերական փուլ թևակոխած Մեծ Բրիտանիայում շատ մեծ է սպասարկման ոլորտի դերը, որը տալիս է երկրի ՀՆԱ-ի գրեթե ¾-ը: Մեծ Բրիտանիան աշխարհում հայտնի է ավանդաբար զարգացած և բարձր կատարելության հասած գիտակրթական համակարգով: Այստեղ են գտնվում Եվրոպայի և աշխարհի առավել հանրահայտ կրթօջախներից Օքսֆորդի և Քեմբրիջի համալսարանները: Երկրի սպասարկման ոլորտում առանձնահատուկ դեր ունեն առողջապահությունը, լրատվությունը, տեղեկատվությունը, ֆինանսական գործունեությունը և զբոսաշրջությունը:

Պատմական զարգացման ընթացքում **ձևավորվել են տնտեսական տարբեր մասնագիտացում ունեցող պատմաաշխարհագրական շրջաններ**: Մեծ Բրիտանիայի շրջանները բաժանվում են երկու խմբի՝ Անգլիայի շրջանների (Հարավային, Միդլենդ, Լանկաշիր-Յորքշիր), որոնք աչքի են ընկնում զարգացման բարձր մակարդակով, և ծայրամասային ազգային շրջաններ (Շոտլանդիա, Ուելս, Հյուսիսային Իռլանդիա), որոնք տնտեսական զարգացմամբ զիջում են առաջիններին: Բրիտանական չափանիշներով համեմատաբար թույլ զարգացած տնտեսական շրջանը Հյուսիսային Իռլանդիան է, որն առանձնանում է նավաշինությամբ, թեթև **արդյունաբերությամբ և անասնապահությամբ**:

Արտաքին տնտեսական կապերը: Տնտեսության կառուցվածքից և զարգացման առանձնահատկություններից կախված, Մեծ Բրիտանիան պատկանում է այն երկրների թվին, որոնց զարգացումը մեծապես կախված է արտաքին տնտեսական կապերից: Պատահական չէ, որ ասում են. «Անգլիան առանց տնտեսական կապերի իրեն կզգա այնպես, ինչպես ձուկն առանց ջրի»: Մեծ Բրիտանիայի արդյունաբերական հումքի 90 %-ը ներկրվում է (երկաթի հանքաքար, գունավոր մետաղներ, ածուխ, բամբակ, բուրդ, ջուտ, փայտանյութ, թուղթ, բնական կաուչուկ և այլն):

Արտահանության մեջ գերակշռում են բազմազան մեքենաները և սարքավորումները, բրդե և սինթետիկ գործվածքները, քիմիական ապրանքները, անասնապահական մթերքները: Արտաքին առևտրում մեծ տեղ է գրավում **վերաարտահանումը** (ռեէքսպորտը): Դա նշանակում է, որ ներմուծելով կիսապատրաստուկներ և պարենամթերք (թեյ, կակաո, սուրճ, մսամթերք), Մեծ Բրիտանիան դրանք մշակում և վերավաճառում է արտասահմանում, առավելապես Եվրոպայի երկրներում:

Մեծ Բրիտանիան նաև կապիտալի խոշոր արտահանող է: Անգլիական բանկերն իրենց մասնաճյուղերն ունեն աշխարհի բազմաթիվ երկրներում: Լոնդոնը համաշխարհային ֆինանսական կենտրոններից մեկն է:

Առևտրական հիմնական գործընկերներն են Եվրամիության երկրները, ԱՄՆ-ը, Ճապոնիան, Բրիտանական համագործակցության երկրները: